

A Stylistic Study of Phonetic Balance and Homogeneity of Tone of Speech in Havamim Surahs

Masoud Eghbali^a, Tayebeh Babaeian^{b*}

^a Assistant Professor, Qur'anic Studies and Sciences University, Qom, Iran

^b PhD Student of Qur'an and Hadith Sciences, Imam Sadiq University, Tehran, Iran

KEYWORDS

Havamim Surahs, tone,
speech melody, internal
music, stylistics

Received: 28 May 2023;

Accepted: 15 October 2023

Article type: Research Paper

DOI:10.22034/paq.2023.708444

ABSTRACT

Internal music, which is one of the branches of phonetic stylistics and one of the modern characteristics of literary texts, has emerged after the connection between the form and content of words, and creates a special sense of bliss in the human soul. One of the aspects of this literary feature is the tone and the speech melody, which is one of the many manifestations of the speech music and includes the quality of pronunciation and speech characteristics that the speaker uses to convey a message and influence the audience. Given this, the Qur'an has doubled the effect of the meaning on the audience by making full use of the musicality of the language and its mentioned feature in such a way that in the ayahs that express punishment, the tone of the words is fast and striking, and in the ayahs expressing mercy, forgiveness and divine blessings, the tone is soft and soothing. On the other hand, due to the thematic affinity of the surahs which have similar disjoined letters, the internal music, especially the tone and speech melody in these surahs have been studied using an analytical-descriptive method. The results of the research show that the melody and tone of the speech in the seven surahs of Hawamim, which have also been ordered in the order of revelation of the Qur'an, have a very close resemblance to each other, and have a unique fit and harmony to the extent that the frequency of using different letters in each surah is approximately 72% for al-maad letters, 31% for stressed letters, and 6% for al-leen letters, which explains the unique harmony of words and meanings arising from phonemes and words in these surahs.

* Corresponding author.

E-mail address: t.b.hoo.110@gmail.com

2023 Published by Arak University Press. All rights reserved.

بررسی توازن آوایی و همگونی لحن کلام در سور حوامیم، از رهگذر سبک‌شناسی

مسعود اقبالی^{الف}، طیبه بابائیان^{ب*}

^{الف} استادیار دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، قم، ایران، eghbali@quran.ac.ir
^ب دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران، t.b.hoo.110@gmail.com

واژگان کلیدی	چکیده
سور حوامیم، لحن، آهنگ کلام، موسیقی درونی، سبک‌شناسی	موسیقی درونی که یکی از شاخه‌های سبک‌شناسی آوایی و از شاخه‌های نوین متون ادبی است، در پی پیوند و اتصال میان شکل و محتوای کلام پدید آمده و احساس شعفی خاص در نهاد انسان ایجاد می‌کند. یکی از وجوه این شاخه ادبی، لحن و آهنگ کلام است که از جلوه‌های متعدد موسیقی کلام به شمار آمده و شامل کیفیت تلفظ و خصوصیت گفتاری است که گوینده با بهره‌گیری از آن، در انتقال پیام و تأثیرگذاری بر مخاطب بهره می‌جوید. در این میان، قرآن، با بهره‌گیری کامل از زبان موسیقی و شاخصه مذکور آن، تأثیر معنا بر مخاطب را دوچندان نموده است؛ به گونه‌ای که در آیاتی که بیانگر عذاب است، لحن و آهنگ کلام سریع و کوبنده و در آیات بیانگر رحمت و مغفرت و نعمت الهی، لحن آن نرم و آرام‌بخش است. از دیگر سو، نظر به قرابت موضوعی سوری که دارای حروف مقطعه مشابه هستند، موسیقی درونی، خاصه لحن و آهنگ کلام در این سور، با روش تحلیلی-توصیفی مورد مذاقه و کاوش قرار گرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که آهنگ و لحن کلام در سور هفتگانه حوامیم که در ترتیب نزول قرآن نیز در پی هم نازل شده‌اند، تشابهی بسیار نزدیک به هم داشته، از تناسب و هماهنگی بی‌نظیری برخوردار است، به گونه‌ای که بسامد استفاده از حروف مدّی در هر سوره، تقریباً ۷۲٪، حروف مشدّد ۳۱٪ و حروف لین نیز حدوداً ۶٪ است که تبیین‌گر هماهنگی بی‌نظیر لفظ و معنای برآمده از واج‌ها و واژه‌ها در این سور است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۷	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۲۳	
مقاله علمی پژوهشی	

۱. مقدمه

سبک‌شناسی به عنوان زیرشاخه اصلی دانش زبان‌شناسی، از علوم نوظهور در این حوزه است و البته بی‌ارتباط با علم بلاغت نیست. سبک‌شناسی خود گونه‌های مختلفی دارد که یکی از آنها سبک‌شناسی زبانی است که این نوع سبک‌شناسی در مسیر تحلیل نوشتار، متن را در لایه‌ها و سطوح مختلفی در بوته تحلیل و واکاوی می‌نهد که این واحدها و لایه‌ها عبارتند از: «لایه آوایی، لایه واژگانی، لایه نحوی، لایه معناشناسی و لایه کاربردشناسی» (رک: فتوحی، ۱۳۹۵، ص ۲۳۷).

هر یک از این سطوح تعریفی مختص به خود داشته و به واسطه ابزارهای ویژه خود، متن را مورد تحقیق و تدقیق قرار می‌دهند. در واقع علم سبک‌شناسی، با بررسی شکل ظاهری کلام و فارغ از معنا و محتوای آن، سعی در شناخت غایت کلام گوینده دارد. گفتنی است در لایه آوایی به عنوان یکی از سطوح سبک‌شناسی، دو بخش موسیقی بیرونی و درونی

متن مورد کاوش قرار می‌گیرد.

قرآن کریم با موسیقی بی نظیر و منحصر بفرد خود، که از بارزترین وجوه اعجازی آن به شمار می‌رود، ابتدا از طریق سمع، مخاطب را به خود فرا خوانده و در گام بعدی، او را از ظاهر کلام به بطن سخن منتقل می‌نماید. پروردگار حکیم، زبان موسیقی که زبانی جهان شمول است را برای جذب مخاطب برگزیده، به نحوی که همه انسان‌ها فارغ از ارکان زمان و اقطار زمین، فارغ از رنگ و نژاد و جغرافیا، با شنیدن آن، در خود متوجه نوعی دگرگونی می‌شوند. پس بررسی جوانب متعدد موسیقی منحصر به فرد آن، شایسته توجه و مطمح نظر است. امروزه دانش سبک‌شناسی به مدد تبیین مفاهیم قرآنی آمده تا بار دیگر پرده از اعجاز این سروش و حیانی و این معجزه جاودانی بردارد. در این میان بررسی جنبه‌های آوایی «سور حوامیم که نزول پی در پی داشته» (ر.ک: سیوطی، ۱۴۰۸ ق، ص ۱۱۸) و به دلیل حروف مقطعه مشابه، محتوایی همسو دارند (ر.ک: طباطبایی، ۱۴۱۷ ق، ج ۱۸، ص ۸)، حائز توجه هستند. پژوهش حاضر، نظر به گستردگی مؤلفه‌های سبک‌شناسی آوایی، «لحن و آهنگ کلام» را که تنها یکی از انواع موسیقی آوایی و از زیر شاخه موسیقی درونی آن است، مورد بررسی قرار می‌دهد تا انسجام و پیوند میان محتوا و موسیقی کلام از رهگذر آهنگ و لحن آن، مورد مذاقه قرار گیرد.

۲. پیشینه تحقیق

نظر به اعجاز بیانی قرآن، متن آن همواره در سطوح مختلف، مورد توجه اهل فن و اهالی ادب بوده و تحقیقات فراوانی به اشکال گوناگون درباره آن صورت پذیرفته که سبک‌شناسی آوایی را می‌توان از آن دسته بر شمرد. در این میان کتاب‌ها و مقالات متعددی به رشته تحریر در آمده که از جمله آنها می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- کتاب سبک‌شناسی قرآن کریم، نوشته حسین عبدالرئوف، با ترجمه پرویز آزادی، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع). در این کتاب گستره فراوانی از آیات قرآن کریم مورد بررسی سبک‌شناسی قرار گرفته است به نحوی که ۱۷۵۲ آیه در آن مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

- همچنین مقاله «سبک‌شناسی سوره واقعه بر اساس تحلیل زبانی»، نوشته سهیلا نیکخواه، چاپ شده در نشریه پژوهش‌های زبانشاخی قرآن کریم، سال ۱۳۹۷، پیاپی ۱۳. در این پژوهش که صرفاً یکی از سور حوامیم «سوره واقعه» را بر اساس تحلیل زبانی در سه سطح آوایی، واژگانی و دستوری مورد بررسی قرار داده است. این جستار نشان داده است که عناصری که بیشترین کارکرد را در سبک‌سازی سوره داشته است، عنصر تکرار است. بدین معنا که فن تکرار با کارکردهای مختلف در سطوح حروف، کلمات و جملات رخ داده است. همچنین عناصری مانند تضاد، سجع، جملات شرطی، جملات تعجبی، جملات اسمیه و جملات تعجبی احساس مخاطب را بر اساس هدف خاص هر آیه دگرگون می‌کند.

- پایان‌نامه‌ای با عنوان «سبک‌شناسی تطبیقی آیات بهشت و جهنم در قرآن کریم» نوشته فاطمه فیرورقی که در دانشکده علوم قرآنی خوی به رشته تحریر درآمده است. از میان مقالات نیز می‌توان به سبک‌شناسی سوره البلد (سطح آوایی، واژگانی، نحوی) نوشته وحید میرزایی و همکاران، مجله «مطالعات سبک‌شناختی قرآن کریم» بهار و تابستان ۱۳۹۹ - شماره ۶ (۲۱ صفحه - از ۱۲۱ تا ۱۴۱) اشاره نمود.

- مقاله «بررسی فنوسمانتیک در سوره انبیاء براساس تحلیل زبانی» از دل‌آرا نعمتی و همکاران، چاپ شده در مجله

«پژوهش‌های قرآن و حدیث» زمستان ۱۳۹۹. در این بررسی ضمن ملاک قرار دادن سیاقها و بررسی فنوسمانتیک آیات و الفاظ کلیدی در هر سیاق و کشف موضوع اصلی سیاقها و موضوع کانونی سوره، چنین به دست آمده است که موضوع کانونی سوره انبیاء، ربوبیت و انسان است و موضوع محوری هر سیاق در ارتباطی تنگاتنگ با این موضوع کانونی قرار دارد

- مقاله «بررسی هماهنگی موسیقی کناری سور حوامیم از رهگذر سبک شناسی آوایی» در فصلنامه مطالعات سبک شناختی قرآن کریم سال چهارم پاییز و زمستان ۱۳۹۹ شماره ۱ (پیاپی ۷) نیز توسط «طیبه بابائیان و مسعود اقبالی» به چاپ رسیده است. در آن پژوهش، به مقطعات پایانی واژگان و نیز فواصل آیات در سور حوامیم پرداخته شد. بدین معنا که مشخص گردید «فواصل آیات» در سور حوامیم غالباً به یکی از حروف «نون» و «میم» ختم شده که با داشتن یکی از حروف مدی ماقبل آن، از جنبه معنایی به تحریک احساسات مخاطبان انجامیده که این امر، اغراض آیه و سوره را به خوبی ترسیم نموده است.

- نیز مقاله «سبک‌شناسی لایه‌ای آیات جهاد بر اساس تحلیل فنوسمانتیک (مطالعه مورد واژه جهاد و مشتقات آن)»، از جواد معین و همکاران که در مجله تحقیقات علوم قرآن و حدیث، تابستان ۱۴۰۱ به چاپ رسیده است. نتایج این تحقیق بیانگر آن است که تناسب آوایی و معنایی حاصل از صفات حروف و هماهنگی مفهومی با واژه‌های منتخب در آیات، تصویرهای زیبا به همراه موسیقی امید بخش را خلق کرده که پیامد جهاد در راه خدا را برای هر مسلمان تداعی می‌کند، اما در پژوهش حاضر، صرفاً در سطح آوایی، لحن و آهنگ آیات در مجموعه سور حوامیم مورد بررسی قرار گرفته است که با بررسی دقیق درصد فراوانی استفاده از حروف مدی، حروف مشدد و حروف لین، تناسب میان لفظ و معنای برآمده از واج‌ها و واژه‌ها آشکار می‌شود که چنین بهره‌گیری هدفمند از حروف، جهت القای معنایی خاص، در نوع خود، امری بدیع است.

۳. سبک شناسی

تعریف دقیق سبک‌شناسی معرکه آرای ادباء و تضارب دیدگاه اهل فن در این عرصه است. تعاریف مختلف درباره این دانش، ضمن تفاوت‌های چشمگیر، دارای قدرمشترک‌هایی نیز هستند. برخی در تعریف سبک‌شناسی گفته‌اند که: «سبک‌شناسی بررسی چگونگی و کیفیت سخن است و مسیری شخصی و سلیقه‌ای در موشکافی نقادانه» (عبدالمطلب ۱۹۹۸م، صص ۱۸۵-۱۸۶) و برخی دیگر برخی «سبک را شیوه بیان در گفتار و نوشتار دانسته‌اند، سبک در واقع سامان و حرکت تفکر آدمی درباره چیزها و پدیده‌هاست. سامان و حرکتی که با خواص و کیفیت پدیده‌ها مناسبت دارد و با آنها هم ساختار است» (عبادیان، ۱۳۷۲، ص ۹). همچنین در تعریف سبک‌شناسی آمده است که: «سبک‌شناسی عبارت است از روش نویسنده در بیان دیدگاه‌هایش و روشن نمودن شخصیت ادبی‌اش در مقایسه با دیگران از جهت گزینش واژگان، ساخت عبارات و تشبیهات بلاغی» (عزام، ۱۹۹۸م، ص ۱۰).

به هر حال «سبک زمانی شکل می‌گیرد که اثر و آفریننده‌ای وجود داشته باشد. زیرا هر پدیده و اثر هنری، بیانگر نوعی سبک است و سبک پیوندی است که ذهن و زبان آدمی آن را درگفتار و نوشتار می‌یابد. سبک در واقع کنش و واکنش معنی و شکل در گفتار و نوشتار است. حسین عبد الرئوف بر آن است که سبک زمانی هویت پیدا می‌کند که

تکرار و تداوم عنصری صوری، محتوایی در سخن یک گوینده محسوس باشد. اگر گوینده یا نویسنده‌ای به طور اتفاقی و محدودیک ساختار دستوری خاص یا یک واژه یا تعبیر، یا تصویر و محتوایی را در سخن به کاربرد سبک شکل نمی‌گیرد. لازمه شکل‌گیری سبک وجود بسامد بالای مشخصه‌های سبک‌ساز است نه کاربرد اندک و رخدادهای اتفاقی در متن» (عبد الرؤف، حسین، ۱۳۹۰، ص ۱۲).

با مرور تعاریف مختلف به طور کلی می‌توان گفت: دانش سبک‌شناسی از روش‌های نوین و نوپای تحلیل متون ادبی است که متون را صرفاً بر اساس ظواهر لغوی و ادبی تحلیل می‌کند. محقق و متخصص در این عرصه زبان را به نیابت از فکر واکاوی می‌کند و از رهگذر تحلیل آوایی و واژگانی و دستوری متن، با مؤلفه‌ها و شاخصه‌های خاص خودش سعی دارد به کنه مقصود گوینده یا نویسنده پی ببرد. (باباییان و اقبالی، ۱۳۹۹، ش، شماره ۷).

چنانکه پیشتر نیز بیان شد، سبک‌شناسی دارای سطوح مختلفی است که سبک‌شناسی آوایی از آن جمله است. فتوحی در کتاب خود درباره تعریف لایه آوایی از سطوح تحلیل زبانی چنین می‌گوید:

«تحلیل آوایی: عبارت است از بررسی آوای زبان آن گونه که در گفتار، تولید و ادراک می‌شوند؛ شیوه‌ی تلفظ واژه‌ها در گفتار و الگوی زبان نوشتار (graphology) با استفاده از علم آواشناسی (phonology) بررسی می‌شود» (فتوحی، ۱۳۹۵، ص ۲۳۷). به طور کلی «در سطح آوایی، به بسامد واجی معین، صامت‌ها و مصوت‌ها، نوع آرایش آنها، نوع هجاها، سجع پایانی آیات، افت‌وخیز آهنگ‌ها، هم‌نوایی و خوش‌نوایی و ارتباط آنها با معنا توجه می‌شود» (شمیسا، ۱۳۷۲، صص ۲۱۶-۲۲۰).

۴. تبیین جایگاه موسیقی درونی کلام

موسیقی درونی که از قراین متصل لفظی است، شور گفتار را به منظور فهم کنه کلام نویسنده برمی‌انگیزد. شفیعی کدکنی در کتاب «موسیقی شعر» در این باره می‌گوید: «ایقاع درونی عبارت از هماهنگی و نسبت ترکیبی کلمات و طنین خاص هر حرفی در مجاورت با حرف دیگر است. وزن، موسیقی بیرونی شعر را ایجاد می‌کند و ایقاعات کلمات، موسیقی درونی را» (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۳، ص ۵۱). به دیگر سخن، مجموعه توازن و هماهنگی‌هایی که از طریق وحدت یا تضاد صامت‌ها و مصوت‌های کلمات یک اثر پدید می‌آید، موجد موسیقی درونی کلام می‌شود.

موسیقی درونی از جمله صناعاتی است که در بافت قرآنی صولت و شکوهی خاص به آن بخشیده است تا جایی که آیت الله معرفت معتقد هستند که: «نظم آهنگ درونی قرآن، دستاورد جلالت تعبیر و ابتهت بیان پدید آمده از مغز کلام و کنه آن است» (معرفت، ۱۳۹۰، ش، ص ۳۸۹).

به طور کلی گونه‌های موسیقی درونی یا میانی در سور حوامیم به صورت زیر است:

الف- توازن آوایی (واج آوایی) ب- توازن واژگانی (لغوی) ج- توازن نحوی د- توازن معنایی.

منظور از توازن آوایی تکرار واحدهای آوایی همچون واج، هجا و یا مجموعه آن‌هاست. در این مجموعه، سوره گاه آیات به گونه‌ای هستند که از تکرار حرف‌ها و صدای آن‌ها موسیقی در کلام ظاهر می‌شود که متن را بسیار گیرا و دلربا می‌سازد. به هر حال، توازن آوایی سور حوامیم را که به مدد تکرار صورت گرفته است در دو دسته‌ی جداگانه بررسی می‌شود: ۱- توازن آوایی یا تکرار (آوای حروف و تکرار صامت‌ها) ۲- آهنگ یا لحن کلام (تکرار مصوت‌ها).

مسئله آوای حروف خود مجالی دیگر را می‌طلبد تا به آن پرداخته شود، ولی شاخه‌ای دیگر که همان آهنگ و لحن

کلام است که خود عنصری بس مهم در القای فحوای کلام به مخاطب محسوب می‌شود، محل بحث این تحقیق است.

۵. آهنگ یا لحن کلام (تکرار مصوت‌ها)

«لحن معادل واژه «tone» در زبان انگلیسی و در معانی متعددی مانند: مفاد کلام، آواز، کشیدن آواز در سرود، خطا در اعراب یا تلفظ واژه و آهنگ سخن به کار می‌رود» (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۶، ص ۳۰۷) که در اصطلاح موسیقی عبارت است از: «اجتماع اصواتی مطبوع که با زیر و بمی خاص و ترتیبی معین در پی یکدیگر قرار گرفته باشند» (ملاح، ۱۳۶۳، ص ۱۸۴). به بیانی دیگر مراد از لحن کلام، کیفیت تلفظ و خصوصیت گفتاری در کلام‌های گفتاری و چگونگی گزینش و به کارگیری آواها و کیفیت ترکیب آنها در کلام‌های مکتوب است که جایگزین لحن گفتاری و به منزله آن می‌باشد» (رجبی، ۱۳۸۳، ص ۱۳۹).

با تدقیق و تدبر در متن قرآن می‌توان به این نکته رسید که ویژگی‌های آوایی یا همان لحن گفتار در قرآن جریان دارد و با نگاهی ویژه به عنصر آوا و آهنگ واژگان و عبارات و نظم آنها خود شاهدهی بر این مدعاست. نظماً آهنگ در آیه‌ها و در جای جای کلام قرآن آشکار است و خداوند از تمامی ظرفیت‌های زبان که همانا لحن عنصر مهمی از این ظرفیت است، در جهت انتقال و تفهیم معنا بهره جسته است و در جای جای قرآن این ظرفیت ملحوظ و محفوظ است.

به علاوه آهنگ گزاره‌ها در قرآن با مضمون‌های مختلف با یکدیگر متفاوت است. به عنوان نمونه آهنگ آیات مربوط به رستاخیز و اوصاف جهنمیان، با آوای مربوط به وصف بهشتیان با هم تفاوت‌های قابل تامل و واضحی دارد. وجود این خصیصه آوایی در قرآن کریم، این امکان را فراهم کرده که مخاطب قرآن، کلام زنده و پویای وحی را با همان لحن متکلم به طور مستقیم در هر موقعیت از زمان دریافت کند؛ گویی که وی مستقیماً مورد خطاب کلام وحی قرار گرفته است. با این شاخصه، فاصله تاریخی و زمانی متکلم و مخاطب در هر زمان و مکانی از میان برداشته شده و شنونده هر عصری می‌تواند جان کلام گوینده را در قالب متنی زنده و پویا دریافت کند.

ناگفته پیداست که لحن کلام از قرائن متصل لفظی در جهت بیان روشن و فهم واضح سخن است. به همین دلیل گوینده بی‌حذر از این ویژگی سبک سخن در جهت افاده مقصود بهره می‌برد. در قرآن کریم در این باره آمده است (وَلَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمِهِمْ وَ لَنَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ) (محمد: ۳۰) «و اگر بخواهیم یقیناً آنان را به تو نشان می‌دهیم تا آنان را از روی نشانه‌هایشان بشناسی، و بی‌تردید آنان را از شیوه سخن گفتن خواهی شناخت و خدا کارهای شما را می‌داند».

در این آیه یک از قرائن فهم نیت و مقاصد گوینده را لحن کلام او معرفی می‌کند. بنابراین بر مخاطب فرض است که از لحن کلام گوینده در جهت فهم مفاد کلام وی غافل نباشد.

همان‌طور که بیان شد قرآن کریم نیز از لحن به عنوان ابزاری برای فهم و تأثیر بهتر در مخاطب بهره گرفته است. بنابراین کشف و توجه به این ویژگی در قرآن برای مفسر از اهمیت والایی برخوردار است، زیرا کشف لحن گزاره‌ها به مفسر کمک می‌کند تا به تفسیری دقیق‌تر از جملات و واژگان و مراد جدی و نیت متکلم دست یابد. کشف لحن در یک کلام بر اساس دلالت‌های آوایی موجود در آن صورت می‌پذیرد. در مجموع، دلالت‌های آوایی، به نوعی همان جریان آوایی کلام یا آهنگ آن است. با فهمیدن آهنگ کلام و شناخت آن می‌توان به لحن متکلم پی برد. «آهنگ در لغت به

معنای: وزن، آهنگ، قاعده، هنجار، روش و عمل یا حرکت متناوب و پیوسته در فواصل زمانی منظم می‌باشد» (عمید، ۱۳۸۹، ص ۵۹۰).

جریان آوایی یا آهنگ در یک کلام از مجموع متغیرهای آوایی همچون: واکه‌ها و مد، همخوان و نحوه چینش، تقطیع، تقدیم و تأخیر آواها، ابدال و ادغام، فاصله و صنایع بدیع لفظی همچون جناس در یک متن ایجاد می‌شود. اگر چه قرآن کریم سرشار از انواع آهنگ‌ها و لحن‌ها می‌باشد اما به طور عمده می‌توان آنها را در چهار دسته «آهنگ نرم، آهنگ کند، آهنگ سریع و آهنگ کوبنده» تقسیم‌بندی نمود.

۵. ۱. آهنگ نرم: این قسم از آهنگ عموماً در مواردی همچون: دعا و هنگام راز و نیاز بشر با خالق، یا به وقت ابراز محبت و ستایش یا به هنگام نصیحت مورد استفاده قرار گرفته است. در این نوع از آهنگ فراوانی واکه‌های کشیده، مد لین، همخوان‌های نرم و آرام، پیوستگی آوایی و صنایع لفظی همچون جناس به فراوانی مشاهده می‌شود. واکه‌های کشیده و مد لین سبب می‌شوند سرعت متن آرام و نرم شود و نوعی حس آرامش به مخاطب منتقل شود مانند: (و سَلَامٌ عَلَیْهِ یَوْمٌ وُلِدَ وَ یَوْمٌ یَمُوتُ وَ یَوْمٌ یُبْعَثُ حَیًّا) (مریم: ۱۵)

استفاده پیاپی در واژه‌های «عَلِیْهِ، یَوْمٌ، یَوْمٌ، یَوْمٌ، حَیًّا» و کاربرد همخوان‌های نرم چنان آوای دلنشین و سبکی را به این آیه داده است که اگر کسی با محتوای آیه هم آشنا نباشد در نگاه اول خواهد دانست که این سخن در رابطه با یکی از بزرگترین بندگان برگزیده خداوند می‌باشد که خداوند به این زیبایی در مورد او سخن می‌گوید.

۵. ۲. آهنگ کند و منقطع: از دیگر آهنگ‌های مورد استفاده در آیات قرآن آهنگ آهسته یا کند می‌باشد. این نوع آهنگ معمولاً در مواردی که لحن آهسته و منقطع است کارایی دارد. این آهنگ گاهی اوقات ممکن است محمل معنایی کنایی و طعنه‌آمیز باشد و یا کندی و آهستگی در این آهنگ موجب صلابت سخن یا نشان دهنده اهمیت موضوع می‌باشد؛ گویی در این آهنگ گوینده قصد دارد که مخاطب فحوای مطلب را دریافت کرده و به آن عمل کند. همچون آیات الاحکام که در قرآن با آهنگ کند به کاربرده شده‌اند، گویی خداوند این مطالب را آهسته و به تفصیل بیان کرده تا مخاطب به خوبی آن را دریابد و عمل کند. از جمله نشانه‌های آوایی دال بر این نوع آهنگ را می‌توان شامل: واکه‌های کشیده و بلند، مد و غنه فراوان، استفاده زیاد از سکون در همخوان‌ها، طول بلند آیات، همخوان‌ها با مخارج دور از هم (بعد مخارج) و تقطیع پلکانی (استفاده از حروفی که همراه با قطع نفس هستند همچون همزه) دانست. مد و سکون به دلیل ایجاد مکث در کلام سبب گرفته شدن سرعت قرائت متن می‌شوند و آهنگ و لحن آن را کند می‌کنند، مانند آیه ارث: (یُوصِیْکُمُ اللّٰهُ فِیْ اَوْلَادِکُمْ لِلذَّکْرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنثٰیٰنِ فَاِنْ کُنَّ نِسَاً فَوْقَ اُنثٰیٰنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَکَ ...) (نساء: ۱۱)

۵. ۳. آهنگ سریع: آیاتی که به وقوع قیامت و یا حوادث قبل از آن می‌پردازند یا به دنبال سرعت در امر یا دستوری فوری و حتی در پاره‌ای از موارد تحقیر و یا بیان هیجان هستند بر این آهنگ می‌آیند. واکه‌های کوتاه پی‌درپی و کمتر به کار بردن واکه‌های بلند سبب شده تا آهنگ آیات تند و سریع گردد. کمتر استفاده کردن از سکون، استفاده از همخوان‌ها با مخارج نزدیک، طول کوتاه آیات که سبب به کار بردن آوای کمتر می‌شوند حکایت از این نوع آهنگ و لحن دارند؛ مانند آیه: (اَفَرءَیْتُمُ اللَّاتَ وَ الْعُرٰی * وَ مَوٰةَ الثَّالِثَةِ الْاُخْرٰی * اَلْکُمُ الذَّکْرُ وَ لَهُ الْاُنثٰی * تِلْکَ اِذَا قَسَمَہُ ضِیْرٰی) (نجم: ۲۲-۱۹) آهنگ تند در این آیات حکایت از پست بودن و بی‌ارزش بودن عمل کفار دارد.

۵. ۴. آهنگ کوبنده: یکی دیگر از انواع آهنگ‌هایی که در قرآن مورد استفاده قرار گرفته آهنگ کوبنده است. عموماً

از این آهنگ برای تحدید و توبیخ و یا شدت در عمل استفاده می‌گردد. استفاده از همخوان‌های انفجاری، استفاده زیاد از تشدید، به کارگیری واژه‌های کوتاه، استفاده از همخوان‌های سنگین سبب ایجاد چنین آهنگی می‌گردد مانند: (فَمَالِئُونَ مِنْهُ الْبُطُونَ* فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ* فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهَيْمِ* هَذَا نُزْلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ) (واقعہ: ۵۳-۵۶) (رک: فلاح، پژوهش‌های قرآنی در ادبیات: ۱۳۹۴، شماره ۳، صص ۴۱-۶۴)

۶. سبک‌شناسی آوایی سور حوامیم (توازن و هماهنگی آوایی در آهنگ و لحن کلام)

۲۹ سوره از سوره‌های قرآن کریم با یک یا چند حرف از حروف الفبا، موسوم به حروف مقطعه آغاز شده‌اند که درباره علت آن، نظریات متعددی از سوی مفسران و علمای اهل فن بیان شده است که یکی از این نظریه‌ها، وجود رابطه مستقیم حروف آغاز این سوره‌ها با محتوای آن سوره است. براساس این نظریه به طور عام، محور مباحث مطرح شده در سوره‌هایی که با حروف مقطعه آغاز می‌شوند متشابهت دارد و به طور خاص، در سوره‌هایی که حروف مقطعه آنها یکسان یا مشابه است، این شباهت تا حد زیادی بیشتر بوده که به همسو بودن اغراض این سور انجامیده است. علامه طباطبایی از جمله طرفداران این نظریه است که در تفسیر سوره «شوری» درباره این حروف می‌گوید: «چنان چه در سوره‌هایی که با حروف مقطعه افتتاح شده تدبیر شود؛ مانند «الم»، «الر»، «ها»، «طس»، «ها» و «حم»، هر آینه می‌یابی که این سوره‌ها از حیث محتوا مشابه یکدیگرند و سیاق آنها یکنواخت است. لذا ممکن است حدس زده شود که میان این حروف و محتوای سوره‌های مربوطه رابطه‌ای وجود دارد. مثلاً سوره اعراف به «المص» مصدر گشته، شاید جامع بین محتوای سوره‌ها «الم» و سوره «ص» باشد» (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۸، ص ۶).

ایشان در جای دیگر می‌گوید: «با تدبیر در سوره‌هایی که حروف مقطعه همسان دارد، مانند: سوره‌هایی که با «الم»، «الر»، «طس» یا «حم» شروع می‌شود، درمی‌یابی که سوره‌ها دارای حروف مقطعه مشترک، در مضامین و سیاق‌ها نیز با یکدیگر مشابه و متناسب است و این تشابه ویژه میان سوره‌ها مزبور با سایر سوره‌ها وجود ندارد. یکی از شواهد این مدعا آن است که سوره‌ها دارای حروف مقطعه‌ی همسان با الفاظی همانند یا نزدیک به هم آغاز می‌شود؛ چنان‌که در سوره‌ها مصدر به «الر» یا «تلك آیات الكتاب» یا الفاظی که مفید همین مضمون است شروع می‌شود و نظیر این مطلب در سوره‌ها مصدر به «طس» است و همین طور در سوره‌هایی که با حروف مقطع «الم» آغاز می‌شود، در آغاز آن «نفی ریب از قرآن» مطرح شده است» (همان، ص ۸). این تشابه، نه تنها در اغراض جاری است، بلکه در آهنگ و کلام این سور هم ساری است که نوعی انسجام خاص آوایی در آنها پدیدار گشته که بسامد بهره‌گیری از واج‌ها، صامت‌ها و مصوت‌ها در ارائه مفاهیم قرآنی، این تناسب و هماهنگی شگرف را تبیین می‌کند که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد.

۶.۱. آهنگ یا لحن کلام در سوره مبارکه غافر

روح کلی حاکم بر سور دارای حروف مقطعه به طور عام و سور حوامیم به طور خاص، بیان نزول و حقانیت کتاب الهی با اقامه برهان و یادآوری نعمت‌ها و موهبت‌های الهی برای اتمام حجت در برابر مجادله‌کنندگان است. با توجه به انواع آهنگ و نیز محتوای سوره مبارکه «غافر»، اگر نگاهی به جریان آوایی در این سوره انداخته شود، این نکته به دست می‌آید که در این سوره بسامد بالای حروف مدی و لین سبب شده تا صلابت سخن حفظ شده و خداوند با رحمانیت بی‌حدش، آرام و با طمأنینه به انذار کفار می‌پردازد تا شاید دلی بیدار شود؛ چنان‌که از نام سوره نیز مشهود

است. چرا که محتوای این سوره، انذار کفار و مجادله‌کنندگان در باب حقانیت قرآن و محتوای آن است، فلذا آهنگ آیات، گند، منقطع و سنگین است تا ضمن حفظ صلابت سخن، با یادآوری اوضاع کفار در قیامت، هدایتگری قرآن با وقار و طمأنینه پیش برود، زیرا تربیت با تعجیل ممکن نیست.

استفاده از حروف مدی و لین سبب پدید آمدن آهنگ کند در این سوره شده‌اند؛ برای نمونه: حروف لین در آیه (قَالُوا رَبَّنَا أَمَتْنَا اثْنَتَيْنِ وَأَخْيَبْتَنَا أَثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ) (غافر: ۱۱) و حروف مدی در آیه (وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَإِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ) (غافر: ۲۸) به خوبی نشانگر آهنگ گند آیات به خاطر کاربست این نوع حروف است.

فراوانی حروف مدی، لین و مشدد در سوره غافر، در جدول زیر به تفکیک نشان داده شده است.

تعداد کل کلمات	فراوانی حروف مدی	درصد فراوانی حروف مدی	فراوانی حروف مشدد	درصد فراوانی حروف مشدد	فراوانی حروف لین	درصد فراوانی حروف لین
۱۲۲۸	۷۱۴	۵۸%	۳۵۰	۲۹%	۶۶	۵/۴%

البته مؤلفه‌های دیگری همچون استفاده از فتحه و... نیز بی‌تأثیر نبوده است، ولی عمده مطلب همان است که بیان شد.

۲.۶. آهنگ یا لحن کلام در سوره مبارکه فصلت

آهنگ کلام در سوره مبارکه «فصلت» نیز برای نشان دادن و عینیت بخشیدن به عواطف شدید، شگردها و ویژگی‌های خاص خودش را دارد، یکی از مهمترین این روش‌ها، تکرار است. تکرار بجا و هوشمندانه سبب هماهنگی و تناسب بی‌نظیر در متن شده که می‌تواند مطمح نظر خواننده بوده و از این طریق پلی باشد برای تبیین معنا. همانطور که در مباحث پیشین نیز نقل شد، تکرار مصوت ضمن تأثیر در آهنگ و لحن کلام می‌تواند کانالی باشد برای انتقال مفاهیم. در ادامه به نمونه‌هایی از بکارگیری حکیمانه مصوت‌ها در سوره مبارکه فصلت می‌پردازیم.

(تَنْزِيلٌ مِّنَ الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ) (فصلت: ۲) «این کتابی است که از سوی خداوند رحمان و رحیم نازل شده است». در این آیه فتحه بیشتر از سایر مصوت‌ها استعمال شده است. این واکه درخشان برای «توصیف اندیشه‌ها و احساساتی متناسب است که در زمان تجلی آنها صدا اوج می‌گیرد». در این آیه نیز وصف اوصاف خداوندی است و شکوه و علو و بلندمرتبتگی خداوند را بیان می‌دارد، پس شایسته‌ترین موضع برای استفاده از این واکه محسوب می‌شود.

از باب نمونه: (فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْسَرًا فِي أَيَّامٍ نَّحِسَاتٍ لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ) (فصلت: ۱۶) «سرانجام تندبادی شدید و هول‌انگیز و سرد و سخت در روزهایی شوم و پرغبار بر آنها فرستادیم تا عذاب خوارکننده را در زندگی دنیا به آنها بچشانیم و عذاب آخرت از آن هم خوارکننده‌تر است، و (از هیچ طرف) یاری نمی‌شوند».

در این آیه ۳۲ بار از واکه درخشان فتحه استفاده شده است. این واکه که بیشتر از سایر واکه‌ها به چشم می‌خورد. این واکه برای «بیان صداهای بلند، هیاهو و همه‌مه به کار می‌روند، مثلاً صوت پر اوج موسیقی، غریو جمعیت یا صدای خنده». در این آیه استفاده از فتحه خصوصاً در واژه‌ی «صَرْسَر» در کنار صفیر صدای «صاد»، می‌تواند در تجسم آمدن

باد تند و سخت و سرد مثمر اثر باشد.

(إِنَّ الَّذِينَ يُلْجِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخَافُونَ عَلَيْنَا أَمَّنْ يُلْقَى فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمَّنْ يَأْتِي ءَامِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ) (فصلت: ۴۰) «کسانی که آیات ما را تحریف می‌کنند بر ما پوشیده نخواهند بود! آیا کسی که در آتش افکنده می‌شود بهتر است یا کسی که در نهایت امن و امان در قیامت به عرصه محشر می‌آید؟! هر کاری می‌خواهید بکنید، او به آنچه انجام می‌دهید بیناست».

خطاب در این آیه «از قبیل خطاب های تهدیدآمیزی است که ما به دشمن خود می‌کنیم و می‌گوییم هر چه دلت می‌خواهد بکن، یا هر چه از دستت برمی‌آید کوتاهی مکن، که معنایش این است که هر کاری بکنی سودی به حالت ندارد و این نوع خطاب‌ها مخاطب را از اینکه از حيله‌های خود سود ببرد و در نتیجه به هدف خود برسد مأیوس می‌کند» (قویمی، ۱۳۸۳، ش، ص ۳۳). همان طور که مشاهده می‌شود کاملاً معنای آیه در آهنگ آن تبلور یافته است؛ گویی این خطاب هر مجرمی را هم اکنون به طور مستقیم خطاب قرار می‌دهد، باشد که لحن آن سبب تأثیرگذاری در رفتار وی گردد.

استفاده از همخوان‌های انفجاری، استفاده زیاد از تشدید، به کارگیری واژه‌های کوتاه، استفاده از همخوان‌های سنگین در سوره مبارکه فصلت سبب ایجاد آهنگی سنگین و کوبنده گشته که این با مضمون سوره که عبرت آموزی و تهدید و توبیخ کفار است، کاملاً همسو و سازگار است.

تعداد کل کلمات	فراوانی حروف مدی	درصد فراوانی حروف مدی	فراوانی حروف مشدد	درصد فراوانی حروف مشدد	فراوانی حروف لین	درصد فراوانی حروف لین
۷۹۶	۵۸۲	۷۳%	۲۳۴	۲۹%	۴۶	۵/۸%

۳.۶. آهنگ یا لحن کلام در سوره مبارکه شوری

از مهمترین مؤلفه‌های آهنگیک در سوره مبارکه «شوری» نیز می‌توان به همان حروف مدی، لین و حروف مشدد اشاره نمود که در ادامه به صورت دسته‌بندی ارائه خواهد شد. البته قبل از آن نگاهی به نقش مصوت‌ها که به نوبه خود کارکردی تعیین‌کننده در آهنگ آیات و بالأخص سوره مبارکه شوری دارند خواهیم داشت و شاهد مثال‌هایی از آن بیان خواهد شد.

(تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَلَا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ) (شوری: ۵) «نزدیک است آسمانها (بخاطر نسبت‌های ناروای مشرکان) از بالا متلاشی شوند و فرشتگان پیوسته تسبیح و حمد پروردگارش را بجا می‌آورند و برای کسانی که در زمین هستند استغفار می‌کنند آگاه باشید خداوند آمرزنده و مهربان است».

در این آیه که فراز ابتدای آن درباره در هم پیچیدن طومار آسمان سخن گفته است، با آوردن مصوت‌های مختلف، گویی بیانگر بالا و پایین و زیر و رو شدن آسمان است. اما در عبارت «يَتَفَطَّرْنَ»، با آوردن پیاپی مصوت فتحه، به زیبایی

سبب سیلاب سیلاب شدن کلمه و انتقال مفهوم پاره پاره شدن آسمان شده است. در عبارت (يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ) و در کلمه «يُسَبِّحُونَ» با آوردن هر سه مصوت کوتاه، طواف گرداگرد وجود حضرت یار و قیام و قعود و سجود ملائکه را به تصویر می‌کشد. اما در عبارت «بِحَمْدِ رَبِّهِمْ» به زیبایی مصوت‌ها با گرفتن سرعت کلام و تنها با آوردن دو مصوت کسره و فتحه گویی به دو راه ارتباط بشر با خدا اشاره می‌کنند: فتحه اشاره به قنوت و گشودن دست به قصد دعا و کسره به جهت اشاره به پایین و سجده و خضوع برای خداوند. اما در این سوره نیز همچون دو سوره پیشین مؤلفه‌های حروف مدی، حروف مشدد و حروف لین نقش بسزایی را در آهنگ‌گند و در برخی مواقع نیز آهنگ‌کوبنده آیات دارند که در جدول زیر به صورت دسته‌بندی خواهد آمد:

تعداد کل کلمات	فراوانی حروف مدی	درصد فراوانی حروف مدی	فراوانی حروف مشدد	درصد فراوانی حروف مشدد	فراوانی حروف لین	درصد فراوانی حروف لین
۸۶۰	۶۰۴	۷۰%	۲۳۹	۲۸%	۵۲	۶%

۶. ۴. آهنگ یا لحن کلام در سوره مبارکه زخرف

درباره آهنگ کلام در مجموعه سور حوامیم و خصوصاً سوره «زخرف» باید گفت که آهنگ این آیات غالباً سنگین یا کند و منقطع است که در پی اهداف و اغراض خاص استعمال شده است. استفاده از همخوان‌های انفجاری و سنگین، نقش بسزایی را در ایجاد این آهنگ داراست که در بخش سنجش و ارزیابی آوایی به آن پرداخته شده است. اما مصوت‌ها و حروف مدی و مشدد... نیز از مؤلفه‌های بارز و مشترک این مجموعه سور است که سوره «زخرف» نیز از آن مستثنی نخواهد بود. از باب مثال آیات زیر نمونه‌هایی از این دسته هستند:

(بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ * وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ) (زخرف: ۲۳-۲۲)

در جدول زیر به دنبال بررسی این مؤلفه مشترک در سوره زخرف آمده است:

تعداد کل کلمات	فراوانی حروف مدی	درصد فراوانی حروف مدی	فراوانی حروف مشدد	درصد فراوانی حروف مشدد	فراوانی حروف لین	درصد فراوانی حروف لین
۸۳۸	۵۸۷	۷۰%	۲۳۰	۲۸%	۵۵	۶%

۶. ۵. آهنگ یا لحن کلام در سوره مبارکه دخان

با بررسی سوره «دخان» مشخص شد که در این سوره به رغم طول آیات که نسبت به بقیه سور کوتاه‌تر است باز هم آهنگ آیات غالباً کند و منقطع و یا سنگین و گاه‌گوبنده است. بارزترین مشخصه‌های آهنگیک در این سوره نیز همان مؤلفه‌های پیشین در دیگر سور حوامیم در این سوره نیز آهنگی مشابه پدید آورده است که در نمونه آن را در آیات زیر می‌توان مشاهده نمود: (رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ * أَتَىٰ لَهُمُ الدَّكْرَىٰ وَ قَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ * ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلِّمٌ مَجْنُونٌ * إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ * يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنتَقِمُونَ * وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ

فُزِعُونَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ* أَنْ أَدُوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (دخان: ۱۳-۱۸)

جدول زیر درصد فراوانی حروف مذکور در سوره مبارکه دخان را به خوبی نشان می‌دهد.

تعداد کل کلمات	فراوانی حروف مدی	درصد فراوانی حروف مدی	فراوانی حروف مشدد	درصد فراوانی حروف مشدد	فراوانی حروف لین	درصد فراوانی حروف لین
۳۴۶	۲۴۸	۷۲%	۱۰۳	۳۰%	۲۰	۵/۸%

۶.۶. آهنگ یا لحن کلام در سوره مبارکه جاثیه

در بافت سور حوامیم همگونی خاصی قابل مشاهده است. این همگونی نه تنها در بافت معنایی آن مشهود است، در آهنگ و لحن کلام نیز اثری واضح است. سوره «جاثیه» نیز همچون قطعه‌ای از یک پازل در بافتی مشابه با همان مؤلفه‌های پیشین ایفای نقش می‌کند. آیات مقابل نمونه‌ای از این دست می‌باشد: (وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُتُّ مِنْ دَابَّةٍ آيَاتٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ*وَإِخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ رِزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ آيَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ) (جاثیه: ۴-۵)

تعداد کل کلمات	فراوانی حروف مدی	درصد فراوانی حروف مدی	فراوانی حروف مشدد	درصد فراوانی حروف مشدد	فراوانی حروف لین	درصد فراوانی حروف لین
۴۸۹	۳۵۰	۷۲%	۱۵۱	۳۱%	۲۲	۴/۵%

۶.۷. آهنگ یا لحن کلام در سوره مبارکه احقاف

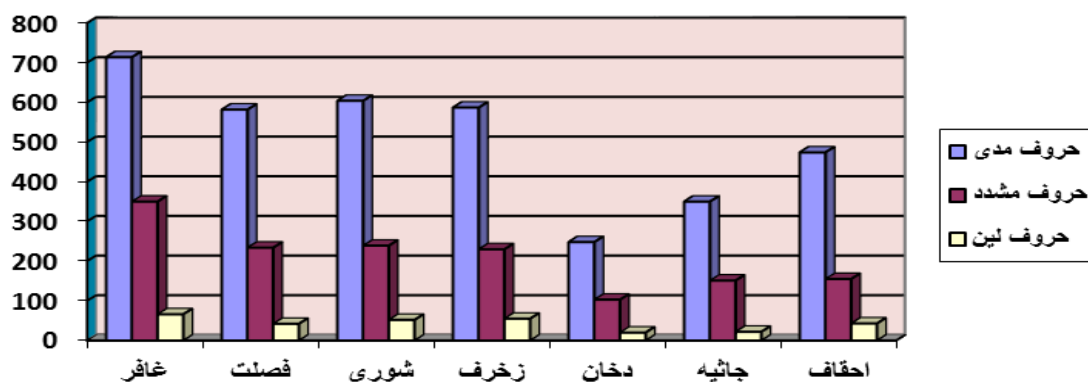
آهنگ کلام در سوره مبارکه احقاف مرهون مؤلفه‌های مختلفی است که از آن جمله می‌توان به بسامد بالای سکون و حروف مجزوم اشاره نمود: (وَ وَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَ وَضَعَتْهُ كُرْهًا وَ وَحَمَلُهُ وَ وِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَ عَلَيَّ وَالِدَيَّ وَ أَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَ وَأَصْلِحْ لِي فِي دِينِي إِنَّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ) (احقاف: ۱۵)

حروف مجزوم با ایجاد وقفه در کلام آهنگ آن را کند و منقطع می‌کنند و بر صلابت و سنگینی سخن می‌افزایند که نمونه آن در سوره مبارکه احقاف بررسی شد. اما مؤلفه‌های پیشین در سوره مبارکه «احقاف» هم همگونی نسبی آن را با سایر سور رقم زده است که بررسی آماری آن در جدول زیر آمده است.

تعداد کل کلمات	فراوانی حروف مدی	درصد فراوانی حروف مدی	فراوانی حروف مشدد	درصد فراوانی حروف مشدد	فراوانی حروف لین	درصد فراوانی حروف لین

۶/۶%	۴۳	۲۴%	۱۵۵	۷۳%	۴۷۴	۶۴۸
------	----	-----	-----	-----	-----	-----

پس از ارزیابی مؤلفه‌های موثر در آهنگ مشابه سور حوامیم علاوه بر مقایسه تأثیر این نمونه‌ها در ضمن یک نمودار، مشاهده می‌شود که به کارگیری حروف مدی و مشدد و لین در این سور دارای هماهنگی و قرابت بالایی است و بار دیگر ادعای سابق مبنی بر بافت همگون حوامیم به لحاظ آوایی و آهنگین بودن را اثبات می‌نماید.

البته در تحلیل نمودار باید در نظر داشت که تعداد آیات در این مجموعه سور متفاوت است و اگر در نمودار بالا بعضی از ستون‌ها به نسبت بقیه ارتفاع کمتری دارند به سبب تعداد آیات کمتر نسبت به دیگر سور است، اما آنچه به خوبی قابل مشاهده است آن است که نسبت مؤلفه‌های مورد بررسی در این سوره‌ها همگن و یکنواخت است و حتی نسبت حروف مدی و مشدد و لین در همه این سوره‌ها نسبتی بس مشابه و همگون است.

۷. نتیجه

در بررسی سور حوامیم از منظر توازن آوایی و همگونی لحن سخن، نتایج زیر حاصل گردید:

۱. نظر به تشابه و قرابت مضامین در سور دارای حروف مقطعه یکسان، از جمله سور حوامیم، مشخص شد ضمن آنکه موسیقی کلام در آیات این سور، ضمن صلابت بخشی به آن، به طور کامل در خدمت معنای آن قرار گرفته، آهنگ و لحن آیات نیز بسیار شبیه به هم بوده که این به نوبه خود، تأثیرگذاری آیات را دوچندان نموده است.

۲. آهنگ‌گند و منقطع در این آیات، مرهون بسامد بالای کاربست حروف لین، حروف مدی و مشدد است. به نحوی که حروف مدی با بیشترین بسامد عموماً، درصدی بین ۷۰ تا ۷۳ درصد را به خود اختصاص داده است و پس از آن حروف مشدد با درصدی بین ۲۴ تا ۳۰ درصد در پدید آمدن این آهنگ مشابه مؤثر بوه و پس از آن حروف لین با درصدی بین ۴ تا ۶ درصد، در این بافت آوایی همگون ایفای اثر نموده است.

۳. بهره‌گیری هدفمند از حروف مدی و لین در آیات این سور، در کنار تکرار بجا و هوشمندانه حروف، در عین حال که سبب هماهنگی و تناسب بی نظیر در متن آیات از جنبه موسیقایی شده، باعث گردیده تا ضمن حفظ صلابت سخن، شیوه‌ای منحصر بفرد در خطاب با مشرکان و مخالفان شریعت الهی در پیش گیرد که با ذکر آوایی لبریز از آرامش

و طمأنینه، به انداز و هدایت بپردازد که این امر نشان دهنده هدایتگری قرآن کریم با وقار و طمأنینه است که دلها را مجذوب خود ساخته است.

۴. بکارگیری واژه‌های درخشان همچون «فتحه»، در این سوره با اغراض آنها نیز همسو و هماهنگ است، چرا که استفاده از این واژه‌ها که برای بیان هیاهو و همهمه است، تجسم کننده خطاب‌های تهدید آمیز و قدرت خداوند در برابر ظلم و ستم است که آهنگ برخاسته از این صامت‌ها و مصوت‌ها، در اغراض آیات این سوره جلوه گر شده است.
۵. استفاده از همخوان‌های انفجاری و سنگین با واژه‌های کوتاه و تشدید، سبب ایجاد آهنگی سنگین و کوبنده شده که این با یکی از اغراض این سوره، یعنی عبرت آموزی و تهدید و توبیخ کفار، کاملاً همسو و سازگار است.

۸. منابع

- قرآن کریم

۱. سیوطی، عبدالرحمان بن ابی بکر، (۱۴۰۸ ق)، تناسق الدرر فی تناسب السور، بیروت: چاپ عبداللّه محمد درویش.
۲. فتوحی، محمد، (۱۳۹۵ ش)، سبک‌شناسی: نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها، تهران، سخن، چاپ سوم.
۳. شفیع‌کدکنی، محمد رضا، (۱۳۷۳ ش)، موسیقی شعر، اصفهان: نقش جهان، چاپ چهارم.
۴. شمس‌سیا، سیروس، (۱۳۷۲ ش)، کلیات سبک‌شناسی، تهران، تابش، چاپ اول.
۵. طباطبایی، محمدحسین، (۱۴۱۷ ق)، المیزان فی التفسیر القرآن، قم، الموسسه النشر الاسلامی.
۶. طریحی، فخرالدین، (۱۳۷۵ ش)، مجمع البحرين، تهران: کتابفروشی مرتضوی، چاپ سوم.
۷. عبادیان، محمود، (۱۳۷۲ ش)، در آمدی بر سبک‌شناسی در ادبیات، تهران: موسسه انتشارات آوای نور، چاپ دوم.
۸. عبد الرئوف، حسین، (۱۳۹۰ ش)، سبک‌شناسی قرآن کریم، مترجم: پرویز آزادی، تهران، دانشگاه امام صادق (ع) چاپ: اول.
۹. عبدالمطلب، محمد، البلاغه و الاسلوبیه، قاهره، الشركه المصریه العالمیه للنشره، بی‌جا، ۱۹۹۸ م.
۱۰. عزام، (۱۹۹۸ م)، الاسلوبیه منهاجا طویلا، دمشق، وازره ثقافه، بی‌جا.
۱۱. عمید، حسن، (۱۳۸۹ ش)، فرهنگ فارسی عمید، تهران: راه رشد، چاپ اول.
۱۲. قویمی، مهوش، (۱۳۸۳ ش)، آواها و القا (رهیافتی به شعر اخوان ثالث)، تهران: هرمس، چاپ اول.
۱۳. معرفت، محمدهادی، (۱۳۹۰ ش)، علوم قرآنی، قم: چاپ‌یاران، چاپ دوازدهم.
۱۴. ملاح، حسینعلی، (۱۳۶۳ ش)، حافظ و موسیقی، تهران: هیرمند، بی‌جا.
۱۵. بابائیان، طیبه؛ اقبالی، مسعود، «بررسی همنوایی موسیقی جانبی سوره حوامیم از منظر سبک‌شناسی آوایی»، مطالعات سبک‌شناسی قرآن کریم، پاییز و زمستان سال چهارم ۱۳۹۸، شماره ۱ (سری ۷).
۱۶. فلاح، ابراهیم؛ شفیع پور، سجاد، «کاربرد نشانه‌های آوایی در نظام معنایی قرآن کریم (تحلیل موردی سوره مرسلات)»، پژوهش‌های قرآنی در ادبیات: ۱۳۹۳، شماره ۳، صص ۶۴-۴۱.